

Wirtualna etniczność – nowa jakość czy nowe dekoracje?

Lucja Kaprańska*

ORCID: 0000-0003-3125-0603

Akademia Górniczo-Hutnicza

Streszczenie: Artykuł analizuje pojęcie wirtualnej etniczności i, jak wskazuje ów związek frazeologiczny, dotyczy relacji pomiędzy Internetem a etnicznością. Zakorzeniony w socjologii termin „etniczność” jest tu zestawiony z nowoczesną technologią, jaką jest globalna sieć. Internet i związane z nim aplikacje zmieniają liczne aspekty naszego życia zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym. Zmiana, którą ta technologia za sobą niesie, ma charakter radykalny. Digitalizacja i połączenia globalne bowiem dotyczą każdego aspektu życia społecznego – codzienności, zwyczajów, polityki, ekonomii, relacji międzyludzkich i sposobów organizacji życia społecznego. Znane nam fenomeny społeczne ulegają transformacji; powstają także nowe, np. wirtualne wspólnoty jednoczące ludzi, którzy nie dzieląc wspólnego terytorium, odczuwają silną więź i potrafią wspólnie skutecznie działać. Powyższe uwagi dotyczą także przywoływanego w tytule artykułu zjawiska. Niniejsza praca poddaje analizie etniczność wyrażaną poprzez sieciowe praktyki komunikacyjne. Porównując etniczność offline i online, artykuł odnotowuje liczne pozytywne funkcje Internetu dla artykułowania etniczności, stawia również pytania odnośnie do definiowania i metod badania internetowych manifestacji etniczności.

Słowa kluczowe: etniczność, Internet, wirtualna etniczność, etno-domena.

Wprowadzenie

Wpływ Internetu na społeczeństwo od lat 90. ubiegłego wieku jest poddawany licznym badaniom odbywającym się (między innymi) w obrębie nauk społecznych. Wirtualna etnografia, cybersocjologia, antropologia Internetu, humanistyka cyfrowa – to tylko niektóre z nazw stanowiących sztyld dla badań odbywających się w ramach analizy fenomenu, jakim jest społeczeństwo informacyjne czy też społeczeństwo sieci. W wielu pracach podkreślany jest gruntowny charakter zmiany, którą niesie nowe medium. Reorganizuje ona znane struktury społeczne, tworzy nowe, zmienia charakter relacji międzyludzkich i stanowi czynnik zmian o charakterze politycznym. Cyfrowość bowiem dotyka każdego aspektu życia ludzkiego i wpływa na całe życie społeczne, tak

* lkapral@agh.edu.pl

na życie codzienne, podróże, podejmowanie decyzji, jak i politykę, sposoby organizacji życia społecznego, transformując dawniej istniejące. Jedną z takich dziedzin, w których wpływ Internetu oraz przemiany cechujące społeczeństwo sieci dały również znać o sobie, jest etniczność. Celem niniejszej pracy jest przyjrzenie się fenomenowi etniczności wyrażanej poprzez sieciowe praktyki komunikacyjne i zastanowienie się, jak zmieniła się pod wpływem nowych technologii oraz jakie problemy definicyjne i badawcze rodzą internetowe manifestacje etniczności.

Etniczność

W niniejszym szkicu została przyjęta definicja mniejszości etnicznej zaproponowana przez Ewę Nowicką: „grupa etniczna to grupa, której członkowie uważają siebie za odrębnych i są przez innych za takich uważani. Odrębność ta dotyczy kultury, religii, języka, religii obyczajów; genealogii historycznej postrzeganej w kategoriach wspólnoty dziejów, lub wspólnoty biologiczno-rasowej; czasami cech osobowości, zajmowanego – mniej w przypadku ludów nomadycznych, lub bardziej w przypadku ludów osiadłych określonego terytorium” (Nowicka, 1980, s. 106). Powiązane z nią pojęcie etniczności jest – paradoksalne – trudniejsze do zdefiniowania. Przyjmuje się (między innymi), że jest to cecha czy też zespół podstawowych cech tej grupy pozwalający na jej odróżnienie od innych grup (wyznaczenie granic swoi – obcy) i właściwość jednostki (jej samoświadomość) pozwalająca na utożsamianie się z określoną grupą etniczną oraz na autoidentyfikację (Posern-Zieliński, 1982, s. 79–82; Babiński, 1999, s. 191–194). W niniejszej pracy odwołano się do dwóch znanych w socjologii tradycji definiowania grupy etnicznej. Pierwsza z nich wywodzi się od Maxa Webera, który wskazywał na subiektywne czynniki świadomościowe – np. przekonanie o wspólnym pochodzeniu – jako istotne przy definiowaniu grupy etnicznej (Weber, 1978, s. 389). Dugi nurt był obecny w socjologii amerykańskiej, gdzie mianem grup etnicznych określano grupy emigranckie, różniące się wzorami kultury od dominującej kultury amerykańskiej (Kubiak, 1975, s. 35). Rozumienia te znajdziemy w pracy Steve’a Fentona *Etniczność* (Fenton, 2007), gdzie przedstawione są liczne konteksty, w jakich etniczność może być ujmowana i w jakich przejawia się w działaniach. Nie są one rozłączne, a raczej komplementarne wobec siebie, oddają stan rzeczy zglobalizowanego świata, gdzie grupy etniczne to zarówno grupy migrantów w społeczeństwach przyjmujących, jak i historyczne mniejszości w państwach narodowych.

Problematyka etniczna jest zbyt szeroka, by można było ją przedstawić w ramach niniejszego artykułu, pokrótce wspomnieć jednak należy

o poszerzającym się zakresie ujmowania etniczności, będącym, jak można sądzić, rezultatem zmian stosunków etnicznych i globalnych uwarunkowań aktywności grup etnicznych. Jedną z kontrowersji dotyczących tej problematyki stanowi spór, czy etniczność jest cechą pierwotną, czy też społecznym konstruktem. Ten pierwszy pogląd to prymordializm, tłumaczony jako pierwotność, zasadniczość, a jego promotorami są m.in. Edward Shils (1979), Fredrik Barth (1998), Anthony D. Smith (1991). Jak pisze Jarosław Rokicki:

Podejście prymordialne, prezentowane przez Edwarda Shilsa czy Fredrika Bartha zakłada, że identyfikacja etniczna i tożsamość etniczna odgrywają podstawową rolę w procesach identyfikowania jednostki, że treści w nich zawarte są przyjmowane przez jednostki jako oczywiste, podstawowe, kształtujące światopogląd (Rokicki, 2002, s. 86).

W opozycji do niej istnieje koncepcja etniczności konstruowanej, opartej na logice sytuacyjności. Według konstruktywistów jednostka znajduje się w grupie etnicznej nie poprzez urodzenie, a poprzez świadomą identyfikację z grupą. Charakter więzi jest zatem subiektywny – to jednostka o tym decyduje (przy akceptacji grupy) (Babiński, 2004, s. 179–180). Identyfikacja jest kwestią wyboru, „jest konstruowana, stosowana, pokazywana lub ukrywana w zależności od wymogów danej sytuacji” (Peterson Royce, 1982, s. 1–2). W takiej sytuacji może pojawić się etniczna tożsamość okolicznościowa – jest ona stała, ale okoliczności decydują, czy ma znaczenie – ujawnia się ona w określonych społecznych kontekstach; z kolei tożsamość sytuacyjna może zaistnieć, gdy zmienia się sytuacja społeczna jednostki, co wpływa na jej poczucie tożsamości; w końcu – etniczności można przypisać charakter instrumentalny: gdy odwoływanie się do niej służy doraźnym celom grupy czy jednostki (Fenton, 2007, s. 102). Z kolei etniczność symboliczna (Gans, 1979, s. 1) odnosi się do sytuacji „praktykującego” członka grupy etnicznej, który w wolnym czasie, zakorzeniony w tradycjach swojej rodziny pochodzenia, pielęgnuje pewne obyczaje związane z byciem etnikiem, co daje mu poczucie odmienności i przynależności. Opierając się na koncepcji etniczności symbolicznej Gansa, Mary Walters wprowadza pojęcie etniczności opcjonalnej (*optional ethnicities, ethnic options*), która jest możliwa tylko jeśli jednostka nie jest przez otoczenie definiowana jako należąca do innej grupy etnicznej; w innej sytuacji identyfikacja ma charakter narzucony, nie opcjonalny (np. dla osób o innym niż europejskie pochodzenie czy kolorze skóry) (Walters, 1996). Podobny wolicjonalny charakter ma koncepcja postetniczności autorstwa D. Hollingera (1995), gdzie autor, analizując amerykański multikulturalizm, zachęca swoich rodaków do odejścia od przypisanej i celebrowanej tożsamości etnicznej na rzecz tożsamości wyboru. W tej koncepcji „[...] jednostka

została uwolniona od przypisania jej do konkretnej grupy, w konkretne miejsce w strukturach społecznych; zamiast tego ona sama decyduje, gdzie się znaleźć” (Banaś, 2005, s. 171). Jak się wydaje, koncepcja postetniczności w obliczu obecnych masowych migracji ekonomicznych i politycznych oraz wzmożonego poczucia przynależności etnicznej, jakie im towarzyszy, jak również wobec ciągle aktualnej polityki wielokulturowości, jest tylko postulatem.

Należy podkreślić, że etniczność jest uwikłania w inne zagadnienia społeczne (np. rasa, por. Walters, 1996)¹, lokalność i regionalizm (por. np. Nowicka, Wrona, 2015), politykę (Browarek i in., 2015), gospodarkę (Banaś, 2005) czy *last but not least* – kwestię narodową (Nowicka-Rusek, 2003; Mucha, 2005; Smith, 2007). Można ją uznać za ważny zasób grupy, wykorzystywany w jej wielowymiarowej społecznej aktywności. Jak pisze Ewa Szczecińska-Musielak:

Jeśli za przejawy etniczności uznamy procesy kształtowania tożsamości i więzi etnicznych, powstawania i funkcjonowania grup etnicznych, ruchy polityczno-etniczne, uwzględniając jednocześnie lokalny kontekst działań o charakterze etnicznym, to niejako sumując wyróżnione wymienione powyżej czynniki, możemy zdefiniować etniczność jako pewien zasób. Byłby to przede wszystkim zasób lub kapitał społeczny (więzi etniczne, funkcjonowanie w grupie etnicznej, znajomości, itd.), symboliczny (wartości, normy, światopogląd), kulturowy (znajomość wierzeń i tradycji danej grupy), językowy (znajomość języka danej grupy etnicznej i kontekstu jego używania) i polityczny (zdolność do politycznego mobilizowania członków swojej grupy etnicznej) (Szczecińska-Musielak, 2014, s. 82–83).

O tym, że zasób ten bynajmniej nie jest martwy, przekonuje E. Nowicka, pisząc o „nowej etniczności”. Opierając się na współczesnych badaniach społeczności Podhala, twierdzi, że „odrębność etniczna przestaje być wypadkową izolacji przestrzennej, językowej, religijnej czy też innych procesów historycznych, które były podstawą wykształcania się dawnych więzi etnicznych. Istnieje, ponieważ jest w pewnych kręgach świadomie pielęgnowana i podtrzymywana” (Nowicka, Wrona, 2015, s. 7–18). Podobne spostrzeżenia są udziałem wielu autorów piszących o wirtualnej etniczności, będącej tematem niniejszej pracy i analizowanej w dalszych częściach artykułu.

Kończąc powyższe rozważania, należy podkreślić, że wraz z rozwojem ideologii multikulturalizmu od lat 90. XX wieku dają się zauważyć istotne zmiany

¹ Wątek rasy w europejskich badaniach etniczności nie jest raczej rozwijany. O zależnościach między tymi pojęciami i naukowym dyskursie dotyczącym tego zagadnienia pisze Jarosław Rokicki w artykule *Rasa i etniczność. Konstrukcja porządku społecznego w amerykańskim tygłu* (Rokicki, 2000). Por. także rozdział *Upadek rasy i pojawienie się etnicznego* w cytowanej już pracy S. Fentona *Etniczność* (2007, s. 66–89). Odejściu od koncepcji rasy na rzecz etniczności wiele miejsca poświęca J. Mucha w pracy *Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej* (Mucha, 2006).

w stosunkach etnicznych, w relacjach grupa większościowa – mniejszości. Dwa istotne czynniki, które powinny być wzięte pod uwagę, gdy mówimy o współczesnej etniczności, to migracje, o rosnącej sile i zmieniających się formach oraz zmiana paradygmatu asymilacji w społeczeństwach wielokulturowych. Klasyczne teorie asymilacji, jak ta autorstwa M.M. Gordona, zakładały wieloetapowość, której końcem jest pełna asymilacja – upodobnienie się migrantów do społeczeństwa przyjmującego, czy też – w przypadku społeczeństw o mniejszym nasileniu migracji czy braku emigrantów – upodobnienie się grupy mniejszościowej do dominującej większości pod wieloma istotnymi względami – języka, kultury, systemu norm panującego w społeczeństwie, a tym samym porzucenie rdzennych wartości etnicznych (Gordon, 1964). Współczesne teorie migracji odchodzą od tego modelu, opowiadając się za ujęciem transnarodowym, według którego w relacjach większość – mniejszość ważne są nie tylko relacje z grupą dominującą – w tym formy asymilacji do społeczeństwa przyjmującego, ale także to, „w jaki sposób imigranci podtrzymują relacje ze społeczeństwem wysyłającym” (Krzyżowski, 2011, s. 160). W procesie tym istotną rolę odrywają nowe media, przede wszystkim – Internet i technologie mobilne, wspierające na wiele sposobów zarówno relacje z krajem pochodzenia, jak i relacje wewnątrz grup imigrantów. Dotyczy to tak migracji o charakterze zarobkowym, jak i politycznym. Nowe technologie komunikacyjne są także istotnym czynnikiem w przypadku społeczeństw wielokulturowych, w których występują historyczne mniejszości etniczne. Niniejszy artykuł odnoszący się do wirtualnej etniczności uwzględnia powyżej cechy nowej sytuacji etnicznej.

Internet, wirtualne wspólnoty, etniczność

Według stanu na styczeń 2024 rok na całym świecie było 5,35 mld użytkowników Internetu, co stanowiło 66,2% światowej populacji. Z tej liczby 5,04 mld, czyli 62,3% stanowili użytkownicy mediów społecznościowych (Petrosyan, 2024). W 1995 roku, a więc czasie, gdy Internet dopiero wchodził do powszechnego użytku, odsetek ten wynosił niespełna 0,4%. Pierwszy miliard użytkowników został osiągnięty w 2005 roku, kolejny – w 2010, trzeci – w 2014 (Internet World Stats, 2022). Powyższe dane pokazują rewolucyjną wręcz dynamikę wzrostu korzystania z tego medium. Użytkowanie i codzienna obecność w sieci jest doświadczeniem miliardów internautów i niezliczonych zbiorowości istniejących w sieci, zmieniając charakter stosunków społecznych w jednostkowym i grupowym wymiarze. Fakt ten wpływa na przemiany wzorców komunikowania i interakcji społecznych, pozwala na nowo definiować terminy

„społeczność” czy „wspólnota”, uwzględniając ich sieciowy charakter (Castells, 2008, 145–147). Już w latach 90. XX wieku, obserwując powyższe przemiany, badacze wprowadzili do języka nauk społecznych pojęcie wirtualnej wspólnoty. Jego autorem był Howard Rheingold, definiujący wirtualną wspólnotę jako „społeczny agregat, który wyłania się z sieci, gdy pewna – dostatecznie duża grupa osób podtrzymuje publiczną dyskusję wystarczająco długo i jest w tym dość uczucia, by uformować sieć osobistych relacji w cyberprzestrzeni (Rheingold, 1993, s. 181). Pojęcie wirtualnej wspólnoty było analizowane przez wielu badaczy wczesnego Internetu, m.in. w kontekście społeczeństwa sieci przez Manuela Castellsa (2008) i Barry’ego Wellmana (2001), Michela Maffesolego, piszącego o nowoplemionach (2008) oraz wielu innych badaczy, także polskich (m.in. Szpunar, 2004; Kaprańska, 2004). Główne zastrzeżenia do proponowanego pojęcia odnosiły się do faktu, że termin „wspólnota” w socjologii był zastrzeżony dla małych, lokalnych społeczności żyjących w sąsiedztwie i połączonych silnymi więziami oraz długim trwaniem, czego na wczesnych etapach rozwoju Internetu nie można było o tych zbiorowościach jeszcze powiedzieć². Ta pierwsza, intuicyjna wręcz definicja, została w trakcie ponad dwudziestoletnich studiów nad fenomenem sieciowych zbiorowości doprecyzowana przez kolejnych badaczy świata Internetu [pisze o tym m.in. Magdalena Kamińska (por. 2011, 267–295)]. W zaproponowanych definicjach powtarzają się cechy wspólne – wirtualne wspólnoty komunikują się w cyberprzestrzeni; aktywność podejmowana w ramach wspólnoty wirtualnej jest wspierana przez cyfrowe technologie; treści są współwytwarzane przez uczestników w toku komunikacji; forma relacji jest następstwem interakcji pomiędzy członkami (Kamińska, 2011, s. 273). Jednym z wpływowych w tym czasie ujęć wirtualnych wspólnot była charakterystyka Marca Smitha znana w socjologii Internetu jako tzw. pięć „A” wirtualnych wspólnot (cechy pochodne komunikacji sieciowej): aprzestrzenność (*aspatial*) – brak zakorzenienia w terytorium, sieć jest „niemapowalna”, aspołeczność – rozproszona; anonimowość – możliwość zmiany tożsamości i manipulowania nią, przeświadczenie członków o możliwości ukrycia się w sieci; acielesność (*acorporal*) – w sieci nie komunikujemy się za pomocą mowy ciała, istotnego aspektu komunikacji międzyludzkiej; wirtualne wspólnoty i komunikacja są oparte najczęściej na tekście; niestygmatyzujący charakter (*astigmatic*) – stygmatyzowanie, etykietowanie w znaczeniu, jakie nadają mu nauki społeczne, wskutek braku w komunikacji online elementu cielesności pozwala uniknąć piętnowania ze względu

² Dyskusję i podnoszone zastrzeżenia przedstawia – oprócz cytowanej artykułu A. Kamińskiej – Anna Bujala w artykule *Czy wirtualna wspólnota jest wspólnotą* (Bujala, 2011). Por. także M. Ratajczak pt. *Nowe media – nowe tożsamości* (Ratajczak, 2014).

na rasę, płeć, pochodzenie; asynchroniczność (*asynchronous*) – relacje online nie muszą odbywać się w czasie rzeczywistym, mogą być przesunięte czasowo, co zmienia charakter interakcji (M. Smith, 1993, s. 12–14).

Powyżej przedstawiona charakterystyka wirtualnych wspólnot – mogąca mieć zastosowanie także do wspólnot etnicznych – w dużej mierze straciła na aktualności, bowiem szybki rozwój Internetu powoduje, że powstają nowe aplikacje i środowiska komunikacyjne. Spory o to, czym jest wirtualna wspólnota, przestały mieć znaczenie, a sam termin jest powszechnie używany tak w naukowej, jak i potocznej komunikacji online, o czym można się przekonać po umieszczeniu frazy „wirtualna wspólnota” w dowolnej wyszukiwarce. Truizmem jest stwierdzenie, że analizowane medium obecnie różni się zasadniczo od Internetu z pierwszych lat jego istnienia, dając internautom wiele nowych możliwości, nie tylko o charakterze instrumentalnym. Współcześnie sieć, zachowując cechy technologicznego narzędzia (służy do czegoś), stała się także społecznym uniwersum czy nawet – *metaverse* – wielością wirtualnych światów cyfrowych, a podział online i offline traci na znaczeniu. Rewolucyjne zmiany wniosła datująca swój początek na pierwsze lata XXI wieku Web 2.0, o partycypacyjnym charakterze, gdzie użytkownicy wymieniają się rolami nadawcy i odbiorcy, a tzw. kontent (zawartość) nie jest tworzony przez koncerny medialne czy formalne instytucje, ale przez zwykłych internautów. Wraz z siecią 2.0 rozpoczął się rozwój mediów społecznościowych, takich jak Facebook czy Instagram (i wielu innych), o licznych funkcjach/funkcjonalnościach udostępnianych użytkownikom. Możliwość tworzenia profili, agregacji osób/profilu znajomych, tworzenie, edycja i udostępnianie treści o charakterze wizualnym w tym – treści wideo, szybkie reagowanie na komunikaty (posty) zmieniły po raz kolejny sieć. Jednak, co warto podkreślić, pomimo ekspansji treści wizualnych Internet wciąż opiera się przede wszystkim na komunikatach o charakterze tekstowym (Troszyński, 2019, s. 5).

Jak wspomniano uprzednio, grupy etniczne szybko odkryły Internet jako medium funkcjonalne wobec swoich potrzeb. Przede wszystkim zaczął być postrzegany jako miejsce alternatywnej komunikacji i dyskursu publicznego, sfera artykulacji interesów grupowych, prezentacji czy wręcz zarządzania wizerunkiem grupy na własnych zasadach, bez obecnych w tradycyjnych mediach gate keeperów. Dotyczy to tak grup rdzennych, tubylczych, mniejszości narodowych i etnicznych w krajach wielokulturowych czy grup diasporycznych, tak czasowych (ekspaci, imigranci), jak i na trwałe wpisanych w kraj osiedlenia. Dla zbiorowości tych rozwój sieci i związanych z nią libertariańskich ideałów, takich jak prawo do informacji, prawo do powszechnego dostępu do sieci informacyjnych, wiązało się z ogromną szansą, dzięki której media cyfrowe stały

się instrumentem wsparcia w procesie tworzenia własnych ram reprezentacji w opozycji do systemów dominujących i narzędziem budowy wspólnot online.

Już 1994 roku Indianie Oneida ze Stanów Zjednoczonych stworzyli stronę www narodu Oneida (Polly, 1998). Witryna internetowa Oneidy była pierwszą stroną społeczności rdzennej w Stanach Zjednoczonych, a być może i pierwszą mniejszości etnicznej na świecie, utworzoną wcześniej niż strona www Białego Domu. Historia grupy, jej obyczaje istniejące dotąd tylko w przekazie oralnym zyskały swą obiektywizację i globalny zasięg. Dzięki witrynie internetowej lud Oneida mógł przedstawić swoją wizję przeszłości i mówić o sobie własnym głosem, odbudowując w ten sposób swoją tożsamość (Oneida Indian Nations, 2019).

Jeszcze bardziej spektakularna jest historia ruchu zapatystów, którzy w 1994 roku w walce o prawa rdzennej ludności Meksyku, nie mając dostępu do kontrolowanych przez rząd mediów publicznych oparli swoje działania na Internecie. Kreując pozytywny obraz własny i negatywny wizerunek przeciwnika odnieśli sukces o charakterze tak politycznym, jak i symbolicznym, informując o swoich działaniach cały świat (Gawrycki, 2006, s. 59–66). Przykładów tak spektakularnego wykorzystania Internetu przez zmarginalizowane grupy etniczne jest o wiele więcej³. Obecnie sieć jest postrzegana zarówno jako narzędzie – nowy środek przekazu i komunikacji grup mniejszościowych, jak i jako środowisko – nowa przestrzeń mniejszości, nie tylko etnicznych.

Już w latach 90. XX wieku – a więc wczesnych latach Internetu – stało się jasne, jak ważnym medium jest dla mniejszości Internet. Pierwsze studia nad tym fenomenem zaczęły się w połowie lat 90. XX wieku w Stanach Zjednoczonych, gdy zauważono, że zmarginalizowane mniejszości etniczne, jeśli mają dostęp do Internetu, potrafią go wykorzystać dla swoich interesów, zatem ma on potencjał integracyjny i organizacyjny. Arjun Appadurai pisząc o „ponowoczesności bez granic”, podkreślał, że w etnicznym krajobrazie mamy do czynienia z deterytorializacją działań właściwą globalizacji, a rozproszone grupy etniczne we współczesnym świecie działają dzięki nowym mediom, które – Internet zwłaszcza – oferują nowe zasoby służące do konstruowania tożsamości, w tym tożsamości etnicznych (Appaduraj, 2005, s. 10, 204 i in.).

³ Obszernego przeglądu opartych na sieci działań komunikacyjnych takich małych grup etnicznych we wczesnym okresie rozwoju Internetu dokonano m.in. w książce *Natives on the Net/ Indigenous and Diasporic Peoples in the Virtual Age* (Landzielus, 2006), w której zaprezentowano jak liczne zmarginalizowane, peryferyjne i rozproszone grupy tworzą w sieci swój krajobraz etniczny, ustanawiając wspólnoty online i tworząc nowe wzorce komunikowania oraz określając swoją tożsamość. Kilkanaście przytoczonych przykładów dotyczy grup od Arktyki po Australię, od Afryki po obie Ameryki. Są wśród nich ludy z Amazonii, Asyryjczycy z Iraku rozproszeni po świecie, ludy z Karaibów i Eskimosi z Grenlandii czy naród IGHana, istniejący tylko w sieci (Landzielus, 2006).

Podobnie M. Castells w pracy *Siła tożsamości* podkreśla, jak Internet wspiera tożsamości, zwłaszcza tzw. tożsamości oporu ważne dla zmarginalizowanych grup mniejszościowych, w tym etnicznych (Castells, 2009). Oprócz licznych rozproszonych wczesnych prac poświęconych wielu szczegółowym aspektom omawianego zagadnienia warto odnotowania są inne monografie z tego okresu: praca Lisy Nakamury *Cybertypes: Race, Ethnicity and Identity on the Internet* (Nakamura, 2002) oraz Lindy Leung *Virtual Ethnicity: Race, Resistance and the World Wide Web* (2005), które oddają w sposób uporządkowany kierunki tak empiryczne, jak i teoretyczne w badaniach mniejszości etnicznych w Internecie. W Polsce, jak wynika z oglądu literatury, Sieć przede wszystkim jest badana jako miejsce kreowania tożsamości (cyfryzacji tożsamości) i promocji zdigitalizowanego dorobku kulturowego polskich mniejszości oraz funkcjonalne narzędzie dla nowych polskich diaspor. Najbardziej reprezentatywna dla pierwszego nurtu jest monografia *Agora czy Hyde park. Internet jako przestrzeń społeczna grup mniejszościowych* (Kaprańska, Pactwa, 2010). Drugi kierunek reprezentuje praca *Internet w procesach migracyjnych na przykładzie polskich migrantów w Irlandii* (Marcinkiewicz, 2014) czy *Emigrować i wracać. Analiza treści dyskusji internetowych na temat najnowszej fali emigracji z Polski* (Pankowski, 2006). Tożsamość i diaspory (jak też ich wzajemne relacje) w mediach cyfrowych wydają się wiodące także dla współczesnej debaty dotyczącej etniczności w Sieci. Inne kierunki to prezentacja folkloru i dorobku grup etnicznych, dyskurs etniczny dotyczący wielu zagadnień istotnych dla mniejszości:

Współczesne media cyfrowe, wyzwalając aktywność użytkowników i umożliwiając im prowadzenie dyskursu online, współtworzą jednocześnie tożsamość określonych grup społecznych, co szczególnie wyraźnie ujawnia się w procesie funkcjonowania w przestrzeni wirtualnej diaspor narodowych i etnicznych (Hajduk-Nijakowska, 2020, s. 181).

Przytoczmy kilka tytułów oddających te kierunki badań: *Internet jako podstawa do badań nad tożsamością etniczną. Polskie blogi na Litwie* (Rutkowska 2022), *Nowe media – nowe tożsamości* (Ratajczak, 2014), *W stronę etnografii Facebooka. Przypadek badań nad diasporą i pamięcią Ukraińców w Kanadzie* (Trzeszczyńska, 2016). Interesujące także jest postrzeganie Internetu jako środka do kreowania wizerunku mniejszości, jako medium dla wykluczonych, gdzie staje się on areną do walki o i ich prawa, a niekiedy jedynym miejscem, gdzie mniejszości etniczne istnieją⁴.

⁴ Oprócz powyższych istnieje wiele prac powiązanych z etnicznością, np. *Wizerunek mniejszości w polskich mediach społecznościowych* (Troszyński, 2019); *Stereotypy narodowe i etniczne w memach internetowych* (Niekrewicz, 2019).

Wirtualna etniczność

Nasilająca się aktywność grup etnicznych w Sieci zaowocowała próbami teoretycznej refleksji nad tym zjawiskiem. W końcu lat 90. XX wieku w literaturze przedmiotu pojawił się termin „wirtualna etniczność”, wprowadzony przez Marka Postera w artykule *Virtual Ethnicity. Tribal Identity in an Age of Global Communications* (Poster, 1998), gdzie definiował wspomniane pojęcie, odwołując się do relacji etniczność – Internet. Wirtualna etniczność to tożsamość etniczna konstruowana w Internecie oraz jej manifestacje dokonywane przy użyciu narzędzi cyfrowych. Jak pisze Poster:

Wirtualna etniczność zawiera artykulację nowego kształtu etniczności, narodowości, wspólnoty i interakcji globalnych. W ujęciu tym nacisk jest położony na to, jak technologia koduje i dekoduje, rozrywa i rekonfiguruje etniczność, tak więc pytaniem badawczym staje się sposób, w jaki szczególne kształty etniczności są konstruowane, zmieniane, a nawet dekonstruowane przez ich elektroniczną kreację w przestrzeni wirtualnej (Poster, 1998, s. 187).

Poster wymienia cechy Internetu (pokrywające się w dużej mierze z przedstawioną wcześniej charakterystyką dokonaną przez M. Smitha), które determinują kształtowanie się tożsamości online, takie jak komunikacja „wielu do wielu”, globalny charakter medium, relatywizacja czasu i przestrzeni, możliwa symultaniczność bez fizycznej współobecności, anonimowość, płynność i zmienność, możliwość wielokrotnej reprodukcji treści (Poster, 1998, s. 194). W sieci wirtualność jest autentyczną manifestacją organicznego życia online i dotyczy to także etniczności. Tym, co powinno być wzięte pod uwagę w badaniu tego fenomenu, jest jej demonstrowanie w Internecie oraz specyfika w stosunku do świata offline (wirtualna vs realna etniczność). Poster swoje refleksje oparł na badaniach forum diaspory żydowskiej (Cyber Jews), co dało mu podstawę do stwierdzenia, że w badanym przypadku Internet nie prowadzi do osłabienia etniczności, lecz umożliwia wszystkim Żydom wzajemne kontakty, będąc neutralnym narzędziem wspólnotowości, łącząc już ukonstytuowane tożsamości etniczne. W tej neutralności autor widzi pewien problem, bowiem trudno stwierdzić, z powodu cech komunikacji sieciowej, czy uczestnicy forum są rzeczywiście żydowskiego pochodzenia i czy uczestnictwo tworzy członkostwo o charakterze etnicznym (Poster, 1998, s. 206). Wydaje się, że autentyczność deklaracji tożsamościowych jest problemem wszystkich wirtualnych wspólnot, także profili w mediach społecznościowych, nie tylko wirtualnych zbiorowości etnicznych. W innej pracy Poster odnotowuje, że fizyczne wyznaczniki etniczności, takie jak wygląd, akcent wymowy i inne, nie są

obecne przy przedstawianiu swej etnicznej charakterystyki sieciowej, oraz że etniczność wirtualna nie jest związana z miejscem, terytorium. Wskazuje także na brak w sieci zachowań, które w świecie realnym konstytuują etniczność: codziennego doświadczania obecności „swoich”, owych mikro praktyk życia codziennego dających poczucie przynależności do wspólnoty. Jako że Internet opiera się w głównej mierze na tekście, etniczność w sieci jest konstruowana poprzez słowną aktywność w zbiorowościach online (Poster, 2001, s. 166). Podobnie rozumie ten fenomen europejski badacz Nil Zurawski, określając ją jako dynamiczną relację pomiędzy etnicznością i Internetem, gdzie mamy do czynienia zarówno z różnymi formami reprezentacji i samookreślenia etnicznych grup, jak i z percepcją etniczności podlegającą zmianom w erze globalizacji i informacji (Zurawski, 1996). Takie spostrzeżenie wydaje się bardziej ogólne niż teoretyczne refleksje Postera, zwraca ono uwagę na jednokierunkowy charakter przekazu etnicznego („reprezentacja etniczna” w świecie, gdzie informacja raczej jest prezentowana niż dyskutowana).

Inna badaczka, Katerina Diamandaki, kontynuując myśl Postera w zakresie teorii wirtualnej etniczności, pogłębia ją i dokonuje szczegółowej typologizacji grup etnicznych obecnych w sieci. Autorka zauważa, że etniczność w sieci nie ogranicza się tylko do obecności grup mniejszościowych. Dzieli grupy etniczne na niediasporyczne i diasporyczne, ze względu na ich stosunek do terytorium (Diamandaki, 2003, s. 5). Do tych pierwszych zalicza narody posiadające państwo (Nations with States), dla których Internet staje się dodatkowym medium potwierdzania stabilnej i koherentnej tożsamości, definiowanej jako przynależność do wspólnej, uznanej narodowej całości, co dokonuje się poprzez manifestowanie narodowych mitów, symboli, narracji historycznych o chwalebnej przeszłości, podkreślanie granic „My i Oni”. Kolejne niediasporyczne wspólnoty etniczne obecne w sieci to regionalne etniczności w obrębie danego narodu – a więc mniejszości zgodne z definicjami socjologicznymi. Dla tych grup Internet to miejsce głoszenia żądań o charakterze niepodległościowym wobec globalnego audytorium, szukanie poparcia dla walki. Internet jest tu polem bitwy, a strona www to broń. Trzecia grupa to zmarginalizowane lub zagrożone grupy tubylcze i plemienne. Wymienione we wcześniejszych częściach pracy cechy Internetu jako medium komunikacyjnego dają takim grupom możliwość promocji swojej kultury, podkreślenia jej wyjątkowości i globalizacji lokalnych narracji; niekiedy ich obecność ma charakter wirtualnej walki o interesy etniczne.

Wśród etnicznych wspólnot online o charakterze diasporycznym autorka wyróżnia dwa typy. Pierwszy z nich to narody bez państwa. Główny przekaz z ich stron www dotyczy takich tematów, jak utracona ojczyzna, brak domu

lub brak prawa powrotu doń. Często – jak w przypadku Kurdów – Internet jest jedynym miejscem, jedyną wspólną przestrzenią dla rozproszonego narodu bez instytucji kulturalnych, archiwów i innych materialnych czynników, które wspierałyby ich w podtrzymywaniu tożsamości. Kolejna diasporyczna grupa to współcześni migranci, dobrowolni ekspaci i poszukiwacze lepszego losu z państw narodowych, którym Internet pomaga „zbudować dom z dala od domu” (Diamandaki, 2003, s. 7), dostarczając takich zasobów, jak solidarność rodaków na obczyźnie, pomoc, wsparcie. Ostatnia z wymienionych przez autorkę grup to uchodźcy z krajów totalitarnych, dla których sieć jest platformą walki z reżimem, miejscem szukania wsparcia dla swoich działań, prowadzonych w imieniu swoim i rodaków z opuszczonego kraju (często niemających dostępu do sieci) (s. 8).

Powyższa typologia, jak się wydaje, nie oddaje wszystkich aspektów etniczności online⁵. Wśród mniejszości lokalnych egzystujących w obrębie państw narodowych można bowiem znaleźć i takie, które nie walczą o suwerenność, uznając status quo, a sieć służy im do promocji kultury i integracji, utrzymywania łączności z grupą (por. Rutkowska, 2022). Z kolei ludy tubylcze mogą czuć się zagrożone i podejmować walkę o przetrwanie; sieć wówczas jest dla nich nie tylko sceną i wirtualnym muzeum etnograficznym, ale i polem bitwy, jak w przypadku meksykańskich Indian Chiapas i ruchu zapatystów. Emigranci, zwłaszcza ekonomiczni, mogą doświadczać w krajach przyjmujących wielorakich opresji i marginalizacji – ekonomicznej, kulturowej, społecznej i politycznej; Internet może być dla nich platformą mobilizacji tylko przeciw dyskryminacji, co w obronie wartości etnicznych czy też – czego nie można wykluczyć – służyć do rozpowszechniania ideologii asymilacyjnych, podobnie jak być pomostem pomiędzy ojczyzną pochodzenia a nowym miejscem osiedlenia. Internet to także miejsce artykułowania wirtualnych tożsamości etnicznych, rekonstruowania ich w nowych politycznych warunkach – np. w latach 90. XX wieku zaistniała w sieci CyberJugosławia skupiająca osoby, które podtrzymywały swą tożsamość Jugosłowian pomimo faktu rozpadu tego kraju (Antonijevic, 2004); to także miejsce, gdzie można stworzyć narodowość zastępczą (*surrogate nationhood*) albo naród wirtualny, jak to uczynili po utracie władzy biali Afrykanerzy z RPA na swoich stronach w sieci (Eriksen, 2006, s. 10).

Próbując dookreślić specyfikę wirtualnej etniczności, w niniejszej pracy podjęto próbę porównania, jak w obu światach – online i offline – (przy pełnej

⁵ Inną typologię grup etnicznych w sieci przedstawia Thomas Eriksen, dodając m.in. społeczności, które utraciły swoje terytorium, etniczne zbiorowości rozproszone, tak na stałe, jak i czasowo, emigranci ekonomiczni (Eriksen, 2006, s. 1).

świadomości umowności tej dystynkcji) są prezentowane cechy uznawane za właściwe grupom etnicznym.

Tabela 1. Etniczność vs etniczność wirtualna

Offline	Online
terytorium jako istotny punkt odniesienia, skupienie na ograniczonym przestrzennie obszarze	postępująca deterytorializacja, aprzestrzenność; obecność praktyk cyfrowego upamiętniania ojczyzny terytorialnej, krajobrazy i widoki stron ojczystych jako stały element etnicznych stron www, profile w mediach społecznościowych
bezpośredni kontakt członków grupy, częste relacje „twarzą w twarz”	kontakt pośredni, <i>screen to screen</i> , rozproszenie, możliwa anonimowość, wykorzystywana w różnych celach; zwrot ikoniczny w sieci oraz aplikacje komunikacyjne powodują daleko idącą wizualizację etniczności, a tym samym porzucenie tak acielesności, jak i w wielu wypadkach anonimowości
relacje społeczne oparte na współobecności, słowie i współdziałaniu	relacje oparte na słowie (tekstualność relacji); pomimo to – Internet stanowi platformę mobilizacji do działań dla grupy; oparta na współuczestnictwie Web 2.0 oraz aplikacje do komunikacji w czasie rzeczywistym pozwalają grupie skutecznie realizować swoje interesy etniczne pomimo rozproszenia
wieloaspektowa kontrola społeczna	anonimowość/przekonanie o anonimowości komunikacji powoduje większą niż offline swobodę wypowiedzi; ograniczony zasięg kontroli, ew. obowiązywanie zasad wytworzonych przez wirtualną wspólnotę (netykieta) i moderatora, ewentualnie algorytmy mediów społecznościowych (np. kontrola na Facebooku)
ustalony kanon wartości i symboli (powszechnie podzielane, rozproszone terytorialnie <i>universum</i> symboliczne)	uniwersum symboliczne obecne w jednym miejscu – portal etniczny, strona www, profil w mediach; większa dowolność w konstruowaniu zasobów symbolicznych
przypisanie do grupy, więzi dziedziczone, niekiedy – etniczność jako stygmat	więzi z wyboru; brak stygmatyzacji z powodu przynależności etnicznej będący następstwem acielesności i anonimowości; możliwość przyjmowania dowolnej tożsamości (opcjonalnej, sytuacyjnej, fałszywej i innych); zwrot ikoniczny, a więc obrazy i filmy, możliwość wykorzystania komunikatorów, dają większą możliwość prezentacji cech etnicznych podczas jawnych, obserwowalnych praktyk sieciowych
powiązania lokalne	powiązania globalne; globalizacja jako czynnik wiążący obie cechy; Internet jako medium funkcjonalne wobec powiązań globalnych grupy etnicznej, możliwość ponadpaństwowych połączeń etnicznych
istotność wyznaczania granic grupy, podziały my–oni; swoi–obcy	płynność granic grupy, zacieranie granic grupy, niemożność określenia jej granic związana z płynnym, efemerycznym charakterem komunikacji sieciowej
fizyczna współobecność (wspólnota cielesna i terytorialna)	wyobrażona wspólnota w sensie andersonowskim; odejście od terytorialności, współzamieszkiwania; portal, profil w mediach to wspólne niemapowalne wirtualne terytorium

etniczność jako cecha esencjalna (<i>primordialism</i>)	etniczność jako konstrukt, negocjowanie, konstruowanie tożsamości etnicznej online; możliwość tożsamości hybrydowych
wspólnota językowa	możliwość wielojęzyczności; z powodów promocyjnych strony www etniczne mogą używać kilku języków; Internet jako miejsce odradzania się języków etnicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Korporowicz, Jaskuła, 2014.

Tożsamość etniczna artykułowana lub konstruowana w Sieci nie powstaje w ramach relacji „twarzą w twarz”. Jej demonstrowanie, przeżywanie, praktykowanie pozostaje w związku z technologiami Sieci – tekstem, obrazem, muzyką, infografiką jako środkami wyrazu, takimi środowiskami jak strona www, serwisy społecznościowe, fora dyskusyjne, blogi. Technologia przyspiesza i intensyfikuje działalność tych grup, powodując jednocześnie, że wirtualna etniczność zawiera cechy, z których nie wszystkie dadzą się odszukać w etniczności tradycyjnej: brak lub alternatywne pojęcie terytorialności, nieobecność granic fizycznych i negocjowanie granic grupy, cyberprzestrzeń jako wirtualna lokalność. Tym, co jeszcze powinno być podkreślone przy charakterystyce wirtualnej etniczności, jest jej hybrydowy charakter – łączy ona to, co realne i wirtualne, lokalność i globalność, terytorium i niemapowaną cyberprzestrzeń, wyobrażenie starej i nowej ojczyzny (Diamandaki, 2003, s. 8). Jak wynika z powyższego zestawienia, etniczność online ma ambiwalentny charakter, podobnie jak wiele innych fenomenów powiązanych z siecią. Może być wyrazem wzmożonej etniczności, ale też miejscem przyjaznym dla „okazjonalnych” etników. Wprawdzie jest umiejscowiona i prezentowana w przestrzeni wirtualnej, jednak obrazy „kraju lat dziecińczych”, małych ojczyzn, symboli etnicznych są stale obecne w sieciowych etnodomenach, ucieleśniając to, co acielesne. Etniczność wirtualna zatem, jak się wydaje, nosi znamiona obu światów realnego i wirtualnego.

Wnioski

Jan Van Dijck, pisząc o wirtualnych zbiorowościach, stwierdza, że przypominają one pod wieloma względami wspólnoty realne, adaptując ich strukturę, tożsamości i dodając nowe cechy. Ponadto ich członkowie wnoszą ze sobą cały bagaż doświadczeń i zasad ukształtowanych w świecie offline, z tym że specyfika komunikacji sieciowej nie pozwala na ich pełną prezentację. Tym niemniej to „organiczne” wspólnoty stanowią ich kontekst, źródło i podstawę. Wirtualne zbiorowości nie zastępują organicznych, lecz są dodatkiem do nich, są na nich zbudowane i prawdopodobnie je wzmacniają (Van Dijck, 1997, s. 38–39). Te uwagi można w dużej mierze odnieść do wirtualnych wspólnot etnicznych, co było wykazywane zarówno przy analizie poglądów teoretyków

wirtualnej etniczności, jak i przy zaproponowanym porównaniu obu typów zbiorowości. Odnosząc się raz jeszcze do relacji etniczność – Internet, trzeba odnotować funkcjonalny charakter tego medium dla grup etnicznych. Cechy charakterystyczne Internetu, takie jak powszechność, decentralizacja, niewielkie koszty dostępu, czynią z niego środek funkcjonalny dla grup mniejszościowych, w tym etnicznych, pragnących nagłośnić swoje problemy lub promować swoją kulturę. Internet może również w przypadku grup rozproszonych (choć nie tylko tych) stanowić platformę komunikacji, samoorganizacji, działań kulturowych i wskrzeszania tradycji. Czynniki te mogą okazać się kluczowe dla budowy tożsamości etnicznej i artykulacji interesów w ramach szerszego społeczeństwa, gdzie jest silna kultura dominująca i w interesie mniejszości leży podkreślanie odrębności kulturowej. Ponadto, jako że położenie mniejszościowe często wiąże się z niewystarczającym dostępem do mediów ogólnych i brakiem własnych mediów mniejszościowych, Internet może być narzędziem przydatnym w rozpowszechnianiu treści mających etniczny charakter, jak również może pełnić funkcję integrującą lub służyć do mobilizacji mniejszości. Jej znaczenie dla mniejszościowych grup etnicznych bywa uważane za podobne do tego, jaki przypisuje się drukowi w kapitalizmie, który według podzielanej powszechnie tezy Benedicta Andersona stał się funkcjonalny dla tworzenia się narodów – wyobrażonych wspólnot (Anderson, 1997), podobnie jak uczyniły to później system powszechnej edukacji (Gellner, 1991), wynaleziona tradycja (Hobsbawm, Ranger, 2008) czy rozwój prasy w XIX wieku (Kuligowski, 2010, s. 69–71). Teza ta – bardzo ciekawa – winna być jednak poddana dalszym badaniom, w dłuższej perspektywie czasowej.

Poniżej zostały przedstawione funkcje i dysfunkcje sieci w życiu codziennym mniejszości etnicznych.

1) Internet to szybkie medium propagowania dowolnych treści, w tym treści o charakterze etycznym; ma charakter globalny; treści rozpowszechniane nie napotykają na granice; masowy dostęp do Internetu sprzyja upublicznieniu problemów, które grupa uważa za istotne lub które decyduje się nagłośnić (np. walka o swe prawa, prezentowanie interesów, wizerunku grupy).

2) Internet sprzyja zdecentralizowanym grupom, pozwalając szybko dotrzeć do nich z informacją, apelem i zogniskować do działania, integrując w ten sposób grupę. Dla grup żyjących w rozproszeniu sieć jest miejscem spotkań, nawiązywania kontaktów, możliwości komunikowania się w rodzimym języku.

3) Służąc jako miejsce do rozpowszechniania treści etnicznych, Internet może być także przestrzenią, gdzie budzi się uśpiona (potencjalna) tożsamość etniczna. Możliwość otwartego dyskusowania o „swoich” sprawach, o sprawach istotnych dla grupy, bez możliwości narażenia się na stygmatyzację czy

marginalizację ze strony otaczającej większości, powoduje, że wielu członków grupy mniejszościowej decyduje się na „internetowy coming-out”.

Z kolei możliwe negatywne aspekty to:

1) dezintegracja – słabość więzi tworzonych za pomocą Internetu oraz zastępowanie relacji rzeczywistych wirtualnymi;

2) negatywny użytek czyniony z anonimowości – możliwość umieszczania treści kontrowersyjnych, kłamstwa, wypowiedzi agresywne, „falszywi prorocy” (hejt, fejk, postprawda);

3) wizerunek grupy przedstawiany w sieci może zostać sprowadzony do jego spłyconej, folklorystycznej wersji i być łatwo przyswajalny przez „niedzielnych etników”;

4) możliwość fragmentyzacji całościowej polityki mniejszości – profile w mediach społecznościowych i strony www są zróżnicowane, jeśli chodzi o podmioty je tworzące (kościół, parafie, stowarzyszenia, indywidualni użytkownicy), które mogą prezentować własne wersje etniczności, co może prowadzić do dezintegracji więzi grupowych czy konfliktów wewnątrzgrupowych (por. Kapralska, 2014, s. 113).

Na koniec należy wspomnieć o problemach, jakie może rodzić zastosowanie pojęcia wirtualnej etniczności. Pierwszy problem ma charakter metodologiczny i dotyczy tego, jak połączyć metodologię badań etniczności i metodologię badań Internetu. Przydatne wydają się tu wirtualna etnografia (por. Hine, 2005) czy też netnografia (Kozinets, 2010). Kolejny to specyfika Internetu jako narzędzia i jako środowiska – szybka dezaktualizacja treści, brak wyraźnych granic określających badane strony www, płynność profili na Facebooku, efemeryczność zawartości na Instagramie. Ponadto Internet jako przestrzeń społeczna rodzi problemy ontologiczne: relacje wirtualność – realność – na ile członkowie grupy uważają świat sieci za rzeczywisty i na ile ta percepcja wpływa na ich aktywność sieciową. Kolejna grupa to problemy związane z sieciowymi praktykami grupowymi:

- kto jest rzeczywistym nadawcą treści na stronie i innych sieciowych aplikacjach, w jakim stopniu grupa podziela, utożsamia się z treściami zawartymi w tych miejscach;

- jaki jest dostęp konkretnej grupy etnicznej do sieci (wewnątrzgrupowa przepaść cyfrowa), w tym jak wygląda dostęp w poszczególnych grupach wiekowych – osoby z różnym doświadczeniem wiekowym i osobniczym zwracają uwagę na inne wartości wewnątrzgrupowe;

- relacje online – offline: czy aktywność sieciowa jest rzeczywistym odbiciem zaangażowania w życie grupy czy też wygodnym, bo mało wymagającym sposobem okazjonalnego bycia etnikiem;

• więź i spójność grupy – czy wobec komunikacji zapośredniczonej przez Internet, braku lub osłabieniu kontroli wewnątrzgrupowej możliwe jest ich utrzymanie? Jeśli tak, to jakie narzędzia – cyfrowe i inne, do tego służą?

Należy mieć nadzieję, że kontynuacja badań nad wirtualną etnicznością pozwoli rozwiązać wskazane wyżej problemy w przyszłości.

Postawiony w tytule niniejszej pracy dylemat: czy wirtualna etniczność jest nową jakością, czy też tylko „starą etnicznością” w nowym, cyfrowym wydaniu, nie jest jak na razie możliwy do jednoznacznego rozstrzygnięcia. Wirtualna etniczność rozumiana jako obecność, praktyki i strategie w sieci zarówno grup, jak i jednostek o etnicznej identyfikacji przy uwzględnieniu specyfiki komunikacji sieciowej oraz jej funkcjonalności i dysfunkcjonalności wobec interesów grupy jest zjawiskiem stosunkowo nowym. Jej wspomniana *differentia specifica* z jednej i podobieństwo do pozasieciowych manifestacji etniczności z drugiej strony wymagają dalszych badań, w tym przekonującej odpowiedzi na pytanie, czy Internet powoduje zmianę cech konstytutywnych etniczności. Jako że wirtualna etnodomena rozrasta się, badacze etniczności mogą liczyć na bezkresny obszar badań.

Bibliografia

- Anderson, B. (1997). *Wspólnoty wyobrażone*. SIW Znak.
- Appadurai, A. (2005). *Nowoczesność bez granic. Kulturowy wymiar globalizacji*. Universitas.
- Babiński, G. (1999). Etniczność. W: Z. Bokszański i in. (red.), *Encyklopedia socjologii*, t. 1 (s. 191–194). Oficyna Naukowa.
- Babiński, G. (2004). *Metodologia a rzeczywistość społeczna. Dylematy badań etnicznych*. Nomos.
- Banaś, M. (2005). *Etniczność na sprzedaż*. Wyd. UJ.
- Barth, F. (1998). *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*. Waveland Press.
- Browarek, T., Chałupczak, H., Pogorzała, E., Zenderowski, R. (2015). *Polityka etniczna. Teorie – Koncepcje*. Wyd. UMCS.
- Bujała, A. (2011). Czy wirtualna wspólnota jest wspólnotą? *Acta Universitatis Lodziensis Folia Sociologica*, 38, 137–147.
- Castells, M. (2008). *Spółczesność sieci. Wiek informacji: ekonomia, społeczeństwo i kultura*. PWN.
- Castells, M. (2009). *Siła tożsamości*. PWN.
- Fenton, S. (2007). *Etniczność. SIC!*
- Gans, H.J. (1979). Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 2(1), 1–20.
- Gawrycki, M.F. (2006). Globalizacja w służbie antyglobalistów – „zapatyści” i rewolucja informacyjna. W: I. Łęcka (red.), *Spółeczne skutki globalizacji – globalizacja a bezpieczeństwo i zdrowie publiczne* (s. 59–66). Wyd. UW.

- Gellner, E. (1991). *Narody i nacjonalizm*. PIW.
- Gordon, M.M. (1964). *Assimilation in American Life. the Role of Race, Religion and National Origins*. NY Oxford University Press.
- Hajduk-Nijakowska, H. (2020). Społeczny wymiar nowych mediów. Diaspory narodowe i etniczne jako wspólnoty wirtualne. *Studia i Perspektywy Medioznawcze*, 1, 71–183.
- Hine, Ch. (2005). *Virtual Methods*. Bloomsbury Academic.
- Hobsbawm, E., Ranger, T. (2008). *Tradycja wynaleziona*. Wyd. UJ.
- Hollinger, D.A. (1995). *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*. Basic Books.
- Kamińska, M. (2011). *Niecnie memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*. Miejska Galeria Arsenal.
- Kapralska, L. (2004). Wirtualne zbiorowości – między światem realnym i wirtualnym. W: L.H. Haber (red.), *Społeczeństwo informacyjne: wizja czy rzeczywistość?* (s. 131–138). Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne AGH.
- Kapralska, L. (2014). Internet w procesach integracji i dezintegracji grup etnicznych. O pozytywnych i negatywnych aspektach użytkowania Sieci przez mniejszościowe grupy etniczne. W: M. Adamik-Szysiak, E. Godlewska (red.), *Media mniejszości. Mniejszości w mediach* (s. 105–116). Wyd. UMCS.
- Kapralska, L., Pactwa, B. (2010). *Agora czy Hyde Park? Internet jako przestrzeń społeczna grup mniejszościowych*. Nomos.
- Korporowicz, L., Jaskuła, S. (2014). Kultyury narodowe w procesie wirtualizacji. *Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 31(1), 5, 7–29.
- Kozinets, R.V. (2010). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. Sage Publications.
- Krzyżowski, L. (2011). Migracje w społeczeństwie informacyjnym. W: L. Kapralska (red.), *Kulturowe aspekty społeczeństwa informacyjnego* (s. 147–166). Print PAP.
- Kubiak, H. (1975). *Rodowód narodu amerykańskiego*. Wydawnictwo Literackie.
- Kuligowski, W. (2010). Etniczność w internetowej ekumenie. Czy możliwa jest solidarność cyfrowa? *Lud*, 10(94), 59–72.
- Landzielus, K. (2006). *Natives on the Net/ Indigenous and Diasporic Peoples in the Virtual Age*. Routledge.
- Leung, L. (2005). *Virtual Ethnicity: Race, Resistance and the World Wide Web*. Ashgate.
- Maffesoli, M. (2008). *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*. PWN.
- Marcinkiewicz, S.M. (2014). *Internet w procesach migracyjnych na przykładzie polskich migrantów w Irlandii. Studium e-tnograficzne*. Wyd. Uniwersytetu Mazurskiego.
- Mucha, J. (2005). *Oblicza etniczności*. Nomos.
- Mucha, J. (2006). *Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej*. PWN.
- Nakamura, L. (2002). *Cybertypes: Race, Ethnicity and Identity on the Internet*. Routledge.
- Niekrewicz, A. (2019). Stereotypy narodowe i etniczne w memach internetowych. *Język, Religia, Tożsamość*, 1(19), 34–36.
- Nowicka, E. (1980). Przyczynek do teorii mniejszości etnicznych. W: H. Kubiak, A. Paluch (red.), *Założenia teorii asymilacji* (s. 105–126). Ossolineum.

- Nowicka-Rusek, E. (2003). Etniczność w świecie współczesnym – antropolog w działaniu. *Lud*, 87, 193–203.
- Nowicka, E., Wrona, A. (2015). *Regionalizm czy nowa etniczność. Wieś podhalańska w XXI wieku*. Nomos.
- Pankowski, K. (2006). *Emigrować i wracać, Analiza treści dyskusji internetowych na temat najnowszej fali emigracji z Polski*. Wyd. ISP PAN.
- Peterson Royce, A. (1982). *Ethnic Identity: Strategies of Diversity*. Indiana University Press.
- Posern-Zieliński, A. (1982). Etniczność. W: Z. Staszczak (red.), *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne* (s. 79–82). PWN.
- Poster, M. (1998). Virtual Ethnicity: Tribal Identity in an Age of Global Communications. W: S.G. Jones (Ed.), *CyberSociety 2.0. Revisiting Computer-Mediated Communication and Community* (s. 184–211). SAGE Publication.
- Poster, M. (2001). *What's the Matter with the Internet?* University of Minnesota Press.
- Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. MIT Press.
- Rokicki, J. (2000). Rasa i etniczność: konstrukcja porządku społecznego w amerykańskim tygłiu. *Przegląd Polonijny*, 4(94), 5–43.
- Rokicki, J. (2002). *Kolor, pochodzenie, kultura*. Universitas.
- Rutkowska, K. (2022). Internet jako podstawa do badań nad tożsamością etniczną. Polskie blogi na Litwie. *Acta Balto-Slavica*, 46, 1–21.
- Shils, E. (1979). O związkach społecznych; pierwotnych i osobistych, sakralnych i obywatelskich. W: J. Szmatka (red.), *Elementy mikrosocjologii* (s. 584–607). Wyd. UJ.
- Smith, A. (1991). *„Ethnic Origin of Nations*. Oxford UK–Cambridge USA.
- Smith, A. (2007). *Nacjonalizm. Sic!*
- Szczecińska-Musielak, E. (2014). Przejawy etniczności we współczesnym świecie. Zarys problematyki. *Kultura – Media – Teologia*, 19, 78–92.
- Szpunar, M. (2004). Społeczności wirtualne jako nowy typ społeczności. Eksplicacja socjologiczna. *Studia Socjologiczne*, 24(2), 95–130.
- Trzeszczyńska, P. (2016). W stronę etnografii Facebooka. Przypadek badań nad diasporą i pamięcią Ukraińców w Kanadzie. *Zeszyty Etnologii Wrocławskiej*, 2(25), 23–44.
- Walters, M.C. (1996). Optional Ethnicities: For Whites Only?. W: S.P. Ruben Rumbaut (Ed.), *Origins and Destinies: Immigration, Race and Ethnicity in America* (s. 444–454). Belmont.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University California Press.
- Wellman, B. (2001). Physical Place and Cyberplace: The Rise of Networked Individualism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 1, 227–252.

Źródła internetowe

- Antonijevic, S. (2004). *From Nation to Virtual Community: The Ethnogenesis of Cyber Yugoslavia*. http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/9/2/4/2/p92426_index.html
- Diamandaki, K. (2003). *Virtual Ethnicity and Digital Diasporas: Identity Construction in Cyberspace*. https://www.academia.edu/5102541/Virtual_ethnicity_and_digital_

- diasporas_Identity_construction_in_cyberspace_Global_Media_Journal_2_2_Spring_2003
- Dijk Van, J. (1997). *The Reality of Virtual Communities*. https://www.utwente.nl/en/bms/vandijk/publications/the_reality_of_virtual_communi.pdf
- Eriksen, H.T. (2006). *Nations in cyberspace*. https://www.researchgate.net/publication/267221085_Nations_in_cyberspace#fullTextFileContent
- Internet World Stats (2022). <https://ourworldindata.org/internet>
- Oneida Indian Nations (2019). <https://www.oneidaindiannation.com/wp-content/uploads/2019/03/Historical-Timeline-2019.pdf>
- Petrosyan, A. (2024). *Worldwide digital population 2024*. <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>
- Polly, A.J. (1998). *Standing Stones in Cyberspace: The Oneida Indian Nation's Territory on the Web*. <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/standing-stones-cyberspace-oneida-indian-nations-territory>
- Ratajczak, M. (2014). *Nowe Media – nowe tożsamości, Kultura i Historia*. <http://www.kultura-ihistoria.umcs.lublin.pl/en/archives/5003>
- Smith, M. (1993). *Voices from the WELL: The Logic of the Virtual Commons*. http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/4363/Voices_from_the_WELL.pdf?sequence=1
- Troszyński, M. (2019). *Wizerunek mniejszości w polskich mediach społecznościowych*. <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/11072>
- Zurawski, N. (1996). *Ethnicity and the Internet in a Global Society*. https://web.archive.org/web/20160103053934/http://www.isoc.org/inet96/proceedings/e8/e8_1.htm

Virtual Ethnicity – New Quality or New Decorations?

Abstract: This article analyses the concept of “virtual ethnicity” and, as this phrase indicates, it concerns the relationship between the Internet and ethnicity. Rooted in sociology term “ethnicity” is juxtaposed here with the modern technology of the global network. The Internet and related applications are changing numerous aspects of our lives, both individually and collectively. The change this technology brings is radical. Digitalization and global connections affect every aspect of social life – everyday life, customs, politics, economics, interpersonal relations and ways of organizing social life. Social phenomena as we know them are being transformed; new ones are also being created, such as virtual communities uniting people who, without sharing a common territory, feel a strong bonds and are able to act together effectively. The above comments also apply to the phenomenon mentioned in the title of the article. This work analyses ethnicity expressed through online communication practices. Comparing offline and online ethnicity, the article notes the numerous positive functions of the Internet for articulation of ethnicity and raises questions about the definition and methods of examining online manifestations of ethnicity.

Keywords: ethnicity, Internet, virtual ethnicity, ethno-domain.